

УДК 343.98 : 343.353

Кулик М. Й., викладач кафедри криміналістичних експертиз ННІПФЕКП НАВС, к.ю.н., капітан міліції

Особливості проведення обшуку (при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем)

Стаття присвячена проведенню такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, зокрема проведенню обшуку на початковому етапі розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. В статті розглянуто правові підстави проведення обшуку, мету обшуку, а також труднощі які виникають в процесі проведення обшуку, та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: обшук, кримінальне правопорушення, докази, розслідування, категорія злочинів, слідчий, прокурор, спеціаліст, фахівець, речі, документи.

Статья посвящена проведению такой следственной (розыскного) действия, как обыск, в частности проведению обыска на начальном этапе расследования присвоения, растраты имущества или завладение им путем злоупотребления служебным положением. В статье рассмотрены правовые основания проведения обыска, цель обыска, а также трудности возникающие в процессе проведения обыска, и пути их решения.

Ключевые слова: обыск, уголовное преступление, доказательства, расследование, категория преступлений, следователь, прокурор, специалист, вещи, документы.

The article is dedicated to carrying out such investigative acts like a search, including a search of the initial investigation misappropriation, embezzlement or taking them through abuse of office. In the article the legal basis of a search is the purpose of the search, and the difficulties that arise, in the process of the search.

Key words: search, criminal, evidence, investigation, category of crimes investigator, expert, objects, documents.

Постановка проблеми. Одним із засобів доказування на початковому етапі розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є організація й проведення обшуку, оскільки за результатами його проведення отримують інформацію, що складає доказову базу в кримінальному провадженні.

Мета публікації. Метою даної публікації є визначення особливостей проведення обшуку, труднощів які виникають в процесі проведення, та шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі окремі проблеми, пов'язані з підготовкою та безпосереднім проведенням обшуку, розглядали Н.А. Селіванов, В.І. Тербилов, А.Ф. Волобуєв, А.Р. Ратінов, Д.А. Бондаренко та інші автори.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження будівель, приміщень і споруд, ділянок місцевості, інших сховищ, які знаходяться у володінні осіб, та окремих фізичних осіб, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, з метою отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні шляхом відшукування й вилучення матеріальних об'єктів (знарядь кримінального правопорушення, майна, яке було здобуте злочинним шляхом, живих людей і тварин, трупів людей та тварин, біологічних об'єктів, слідів різноманітного походження, документів, тощо) [1, с. 106].

Умовами успішного проведення обшуку є наявність повних і точних відомостей про шукані предмети, а також ретельна попередня підготовка до його проведення. Зокрема, це: збір орієнтуючих відомостей про об'єкти майбутнього обшуку й осіб, яких будуть обшукувати, правильний підбір учасників обшуку та підготовка необхідних технічних засобів [2, с. 50]. Однак, при проведенні обшуку на початковому етапі розслідування розкрадань дотримання цих умов у повному обсязі часом виявляється неможливим. Це пов'язано з тим, що обшук проводиться, як правило, відразу після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. З цього приводу Н.А. Селіванов і В.І. Терещилова зазначають, що обшук має проводитися негайно, як виникне необхідність і є достатні підстави; зволікання з обшуком може призвести до безповоротної втрати цінних доказів, які можуть бути знищені або сховані зацікавленими особами [3, с. 230, 231]. На цьому етапі розслідування слідчий, приймаючи рішення про проведення обшуку матеріально відповідальних осіб, у яких виявлено недостачу або надлишок, і не володіючи ще точними даними про спосіб вчинення злочину, зазвичай лише в загальних рисах уявляє коло предметів, що можуть бути речовими доказами.

Для початкового етапу розслідування за даною категорією злочинів характерна відсутність достатнього часу для ретельної підготовки до обшуку. Як правило, виявляється неможливим проведення слідчих (розшукових) дій, організаційних або оперативно-розшукових заходів з метою вивчення особи обшукуваного, детального ознайомлення з приміщеннями та ділянками місцевості, що підлягають обшуку тощо [2, с. 51, 52].

Правовими підставами для проведення обшуку, відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України, є ухвала слідчого судді. Як зазначено у ч. 3 цієї ж норми, ухвала може бути винесена внаслідок розгляду відповідного клопотання прокурора або ж клопотання слідчого, погодженого з прокурором. При цьому, КПК передбачаються невідкладні випадки проведення обшуку. Так, згідно з ч. 3 ст. 233 КПК слідчий, прокурор має право до винесення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Останній розглядає це клопотання, перевіряючи, крім того, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте злочинним шляхом, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК України, при проведенні обшуку, незалежно від їх причетності до кримінального провадження, вилучаються предмети, вилучені законом з обігу.

А.Ф. Волобуєв конкретизує зазначену вище мету, стверджуючи, що обшук спрямовується на вирішення таких завдань:

- 1) одержання речових і документальних доказів вчинення розкрадання грошових коштів певним способом (з використанням комп'ютерної техніки; укладенням фіктивної угоди; обманного залучення коштів вкладників, клієнтів; використання підроблених банківських документів тощо);

- 2) одержання доказів наявності злочинних зв'язків із представниками інших комерційних структур. З цією метою ведеться пошук квитанцій про сплату телефонних

переговорів, чорнових записів, фотографій, аудіо- і відеозаписів, що вказують на зв'язки між особами тощо;

3) виявлення й вилучення цінностей, одержаних злочинним шляхом (готівки в національній та іноземній валюті, цінні папери, вироби з дорогоцінних металів та каменів тощо) [4, с. 269].

Нам більше імпонують завдання обшуку, запропоновані А.Р. Ратіновим, зокрема такі: а) відшукання й вилучення речових та письмових доказів; б) виявлення винного й матеріалів, що полегшують його розшук; в) виявлення майна, що забезпечує відшкодування завданої шкоди і можливу конфіскацію, а також відібрання предметів, вилучених з обігу [5, с. 17].

Для вирішення першого з цих завдань при проведенні обшуків виявляють і вилучають: бланки документів; прибутково-видаткові документи; залишки знищених документів; щоденники, записні книжки, записки з адресами й телефонами, рахунками; технічні засоби підробки документів (сканери, принтери, комп'ютери, печатки, штампи, речовини для травлення тексту тощо) [6, с. 141], матеріали, схожі на ті, що використовувалися для упаковки товарів і грошей; квитанції ломбардів і комісійних магазинів; комп'ютерна система та машинні носії інформації; штампи та печатки; договори й контракти та їх проекти тощо [4, с. 268].

Суттєву складність під час проведення обшуку має вилучення комп'ютерної техніки та машинних носіїв інформації. По-перше, ці дії рекомендується виконувати у формі «обшуку-огляду», під час якого слід детально фіксувати не лише факт вилучення конкретного об'єкта, але й детально описувати, фотографувати його місцезнаходження у взаємозв'язку з іншими виявленими на місці обшуку предметами. По-друге, слід вживати заходів щодо збереження виявлених джерел доказів. Хоча для проведення цих дій рекомендується залучення відповідного фахівця, але й сам слідчий має володіти мінімумом знань для розуміння роботи комп'ютера та збереження електронної інформації.

Із врахуванням особливостей такого об'єкта вилучення, як комп'ютерна техніка, рекомендується такий порядок дій на місці обшуку: 1) відсторонити від комп'ютера осіб, що працюють за ним чи знаходяться біля нього, і не приймати від них допомоги в його огляді й тимчасовому вилученні; 2) зафіксувати місцезнаходження комп'ютера, його обладнання й не проводити будь-яких маніпуляцій з ними, якщо їх результат заздалегідь невідомий; 3) у разі наявності в приміщенні вибухових, їдких та токсичних речовин (матеріалів), вжити заходів щодо їх видалення з приміщення; 4) якщо комп'ютер увімкнений — вжити заходів, щоб ніхто не вимкнув електропостачання й зафіксувати, яка програма працює; 5) за допомогою спеціаліста вимкнути комп'ютер і відключити від нього периферійні пристрої, попередньо зафіксувавши порядок їх з'єднання; 6) упакувати окремо кожний пристрій і з'єднувальні кабелі для безпечного транспортування [7, с. 74 – 79; 8, с. 6,7].

При розслідуванні розкрадань до числа предметів, що використовувалися як знаряддя злочину, належать такі: 1) лекала зменшеного розміру, виготовлені з метою економії сировини для подальшого привласнення або для вироблення з нього не облікованої продукції; 2) ваговимірювальні прилади, перероблені для отримання неправильних показань (наприклад ваги зі зрушеним балансиром); 3) різні пристосування для вивозу викраденого з території підприємства і його транспортування (наприклад, спеціально шитий одяг з великою кількістю об'ємних кишень, бідони з подвійним дном); 4) предмети, що використовувалися для фальсифікації продуктів і винно-горілчаних виробів (наприклад, шприци для розбавлення вина в пляшках) тощо [2, с. 50].

Особлива увага звертається на предмети зі слідами злочинних дій (документи зі

слідами підробки, тара від викрадених предметів тощо) і слідами рук та інших можливих слідів співучасників [4, с. 268].

Також завданням обшуку при розслідуванні розкрадань є виявлення, крім названих вище, усіх інших предметів, що є засобом для встановлення обставин, важливих для кримінального провадження. До них можна віднести найрізноманітніші об'єкти, наприклад, валізу з неоприбуткованим товаром, на якій збереглися сліди пальців підозрюваного, записку книжку одного з розкрадачів із адресами або телефонами інших співучасників злочину тощо.

Обшук з метою виявлення винного і матеріалів, що полегшують його розшук, проводиться за місцем проживання такої особи, а іноді його родичів і знайомих. Якщо в процесі обшуку розкрадача виявити не вдається, то слід поцікавитися його листуванням, фотокартками, які можуть свідчити про зв'язки розшукуваного й можливі місця його перебування, а також будь-які інші відомості, що становлять інтерес з точки зору його розшуку [2, с. 50].

Виявлені під час обшуку речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Такий статус зумовлює необхідність повернення майна особі, у якої воно було вилучено за: постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним; ухвалою слідчого судді чи суду в разі відмови в задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; у випадках, якщо пізніше наступного робочого дня після вилучення майна не було подано клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна, або слідчий суддя, суд протягом сімдесяти двох годин із дня знаходження до суду клопотання не постановив ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна. Аналогічний порядок стосується й вилучення речей та документів, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу [9, с. 454, 455].

За результатами проведеного опитування слідчих МВС України на питання про те, яке майно було об'єктом тимчасового вилучення під час розслідування розкрадань, 59,6% опитаних слідчих назвали документи підприємств, установ та організацій, 40,4% слідчих – предмети та документи, що зберегли сліди злочину, 33,4% слідчих – предмети і документи з ознаками речових доказів, 16,2% слідчих – знаряддя і засоби вчинення злочину, 5,3% слідчих – комп'ютерну техніку, 2,3% – речі та предмети, вилучені чи обмежені в обігу [11].

Важливе значення для розслідування даної категорії злочинів має підготовка до проведення обшуку, яка складається з таких основних організаційних заходів:

- 1) збір та аналіз необхідної інформації, що характеризує обшукувану особу. Це: визначення особливостей займаної посади, профіль роботи підприємства, установи, організації; вивчення навичок, звичок, розпорядку дня службової особи, обшук якої планується; дружні та професійні зв'язки тощо;

- 2) місце проведення обшуку (адреса, план приміщення, розмір та стан; розташування меблів);

- 3) особливості розшукуваних документів або предметів (найменування, характер документів, кількість, форма, характерні риси, найбільш вірогідні місця їх знаходження, можливі прийоми маскуванню);

- 4) розробка тактичних планів (вибір часу проведення обшуку та способу проникнення до обшукуваного приміщення, визначення кола та підбір учасників обшуку,

розподіл обов'язків та інструктаж; забезпечення охорони місця обшуку, відшуканих документів, предметів, підготовка транспортних засобів;

5) забезпечення науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкту обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин [10, с. 178].

При підборі учасників обшуку житла чи іншого володіння особи, слідчому чи прокурору слід керуватися вимогами ч. 1 ст. 236 КПК України, відповідно до якої для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Слід враховувати, що ч. 7 ст. 223 КПК України вимагає обов'язкової участі в обшуку не менше двох понять.

При проведенні обшуків значну допомогу слідчому може надати спеціаліст. Така допомога проявляється у: а) застосуванні пошукових приладів; б) виконанні доручень, що вимагають спеціальних знань і навичок (технік-будівельник, слюсар, водолаз); в) наданні консультацій з питань дотримання правил безпеки; г) наданні рекомендацій щодо перевірки місць можливого зберігання предметів, що відшукуються; д) наданні порад щодо вилучення знайдених предметів і порядку поводження з ними (при відборі медикаментів, вибухових речовин та інших об'єктів, їх фіксації, упакуванні та транспортуванні) [5, с. 52].

Висновки. Особливу увагу при підготовці до проведення обшуку, на нашу думку, слід звернути на правильний вибір часу проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Відтак, слід враховувати вимоги ч. 4 ст. 223 КПК України, згідно з якою проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Відповідно до ч. 2 ст. 236 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді має відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо лише слідчий, прокурор не вважає, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

Для виключення можливості приховати від слідства, знищити, фальсифікувати документи, що мають доказове значення, обшуки слід проводити раптово, одночасно у всіх співучасників декількома групами відповідно до плану слідчих (розшукових) дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Татаренко Г.В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / Г.В. Татаренко // Актуальні проблеми права: теорія і практика: зб. наук. праць. – Луганськ, 2013. – № 26. – С. 63 –72. – Режим доступу до журн.: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2545/1%D0%A2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
2. Филиппов А.Г. Первоначальные следственные действия при расследовании хищений государственного или общественного имущества, совершенных путем присвоения, растраты или путем злоупотребления служебным положением: [учеб.пособ.] / Филиппов А.Г.; под ред. проф. Г.Г. Зуйкова. – М.: ВШ МВД СССР, 1972. – 67 с.
3. Селиванов Н.А. Первоначальные следственные действия / Н.А. Селиванов, В.И. Теребилов. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Юрид. лит., 1969. – 296 с.
4. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ...доктора юрид.наук. 12.00.09 / Волобуєв Анатолій Федотович. – Х., 2001. – 426 с.
5. Ратинов А.Р. Обыск и выемка / Ратинов А.Р. – М.: Госюриздат, 1961. – 220 с.
6. Чичиркіна С.П. Організація і тактика розслідування службових підrobлень: дис. ...канд.юрид.наук :12.00.09 / Чичиркіна Світлана Павлівна. – К., 2011. – 265 с.
7. Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления / Крылов В.В. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 285 с.

8. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия:[метод.рек.] /отв.ред.проф. В.С. Зеленецкий. — Х.:НИИ ИПП АПрНУ, 1999. — 10 с.

9. Татаров О.Ю. Практичні та організаційні проблеми діяльності органів досудового розслідування за новим КПК України / О.Ю. Татаров // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. — Львів, 2012. — Вип. 4. — С.445 — 457.

10. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ...канд.юрид.наук :12.00.09 / Бондаренко Дмитро Андрійович. — Запоріжжя, 2008. — 237 с.

11. Результати проведеного анкетування оперативних працівників ОВС України (Хмельницької, Полтавської Вінницької Харківської Івано-Франківської областей) за 2014-2015 р.

УДК 347.73

Мірошниченко М. В., здобувач кафедри фінансового права
Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого

Презумптивне оподаткування: тенденції та перспективи розвитку

У статті автор досліджує особливості презумптивного оподаткування, визначає сучасні тенденції та перспективи його розвитку. Акцентується увага на тому, що правова природа податкових норм передбачає можливість їх базування саме на презумпціях, як специфічних правових категоріях, надається класифікація презумпцій у податковому праві.

Ключові слова: оподаткування; презумпції у податковому праві; класифікація податково-правових презумпцій.

В статье автор исследует особенности презумптивного налогообложения, определяет современные тенденции и перспективы его развития. Акцентируется внимание на том, что правовая природа налоговых норм предусматривает возможность их базирования именно на презумпциях, как специфических правовых категориях, предоставляется классификация презумпций в налоговом праве.

Ключевые слова: налогообложение; презумпции в налоговом праве; классификация налогово-правовых презумпций.

In the article author explores the features of presumptive taxation identifies current trends and prospects of its development. The attention that the legal nature of tax rules provides for their home is to be presumed as specific legal categories, classification presumptions provided in the tax law.

Keywords: taxation; presumption of tax law; Classification of tax and legal presumptions.

Актуальність теми. Необхідність дослідження особливостей реалізації презумпцій у податкових правовідносинах обумовлена, по-перше, суттєвим впливом податкового законодавства на суспільні відносини у сучасних умовах, по-друге, - невизначеністю поняття та змісту вказаної правової категорії. Як вбачається, питання, що досліджені автором в межах цієї статті є своєчасними та актуальними.

Аналіз досліджень. Дослідженню питань, що пов'язані із визначенням характеристик презумпцій у податковому праві присвячені наукові праці Д.М. Щокіна. При цьому зазначимо, що наразі в Україні немає комплексного дослідження податково-правових презумпцій.

Мета дослідження. Завданням цієї статті є розгляд змісту та сутності категорії